

ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ

Монографія О.О. Кваші «Співучасть у злочині: структура та відповідальність»¹ є актуальним дослідженням важливої наукової проблеми. Завдання кримінально-правової науки полягає не лише у тому, щоб коментувати чинний закон, а насамперед у тому, щоб забезпечити адекватне відображення явищ дійсності, які відбиваються у законодавстві за допомогою тих чи інших понять і конструкцій. Кримінально-правова наука не може розвиватися в межах існуючого кримінального закону. І конструкція у співучасті в чинному Кримінальному кодексі потребує перегляду і співставленню із сучасними особливостями спільної злочинної діяльності. Кримінально-правова наука наділена широким спектром методів для виявлення невідповідностей законодавчих конструкцій явищам об'єктивної реальності.

Не зважаючи на те, що в теорії кримінального права проблема співучасті у злочині користується постійним науковим інтересом, видана значна кількість монографій і наукових статей, інститут співучасті у злочині справедливо визнається фахівцями одним із найбільш складних і «проблемних» як в теорії, так і на практиці. Предметом законотворчої діяльності та в центрі уваги наукової громадськості залишається з'ясування змісту ознак співучасті, особливо характеру спільності, необхідності доповнення видів співучасників новими категоріями, встановлення критеріїв розмежування форм співучасті, особливості причинного зв'язку у складній співучасті тощо. Невирішеність цих проблем призводить до неоднозначності судових рішень в частині індивідуалізації відповідальності співучасників злочину.

Все вищенаведене підтверджує актуальність рецензованої праці, її відповідність вимогам сьогодення і становить значний науковий інтерес.

Авторка монографії продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логічно та послідовно здійснювала науковий аналіз ключових проблем предмета дослідження. Переважна більшість положень монографії містить елементи новизни і, без сумніву, є значним внеском у кримінально-правову доктрину. О.О. Кваша обґрунтовує результати, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального права – здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, яке виявилось у комплексному дослідженні інституту співучасті у злочині; обґрунтовано концепцію рольового розподілу відповідальності співучасників; розроблені пропозиції щодо вдосконалення Кримінального кодексу України в частині регулювання відповідальності спільну злочинну діяльність.

Рецензована праця об'єднує п'ять розділів. У першому розділі багато уваги приділено філософській категорії свободи волі. Свободу волі авторка

¹ Кваша О.О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : монограф. / Кваша О.О. ; НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – 560 с.

розуміє як наявність можливості вільно обирати той чи інший варіант поведінки. Відповідно підстава кримінальної відповідальності за конкретний вчинений злочин полягає у прояві свободи волі певної особи. Також у даному розділі обґрунтована доцільність дослідження спільного вчинення злочинів, особливо випадків необхідної співучасті, на підставі *системно-структурного підходу*, в основі якого лежать такі ключові категорії як система, структура, частина, цілісність, взаємодія, зв'язок, вплив. Засноване переважно на положеннях філософії розуміння співучасті є таким: структурна єдність взаємодіючих елементів, якими є спільно діючі особи.

Слід підтримати запропоноване авторкою у першому розділі поняття «умисна вина співучасника» – це вияв волі і свідомості особи у спільному вчиненні з іншим суб'єктом злочину суспільно небезпечного протиправного діяння, що спричинює єдиний злочинний результат (С. 125). О.О. Кваша пропонує виходити з того, що розподіл ролей обумовлює і розподіл вини між учасниками спільного злочину – рольовий розподіл вини.

У другому розділі монографії детально проаналізовані філософські категорії, такі як детермінізм і причинність, необхідність і випадковість, можливість і дійсність, ціле і частини, зміст і форма. Такий глибокий аналіз категорій дозволив авторці застосовувати їх і в інших розділах роботи при формулюванні вже безпосередньо правових понять і положень. Злочинний результат у структурі співучасті О.О. Кваша розглядає як наслідок взаємодії кількох факторів – дій виконавця, організатора, підбурювача і пособника. Організатор, підбурювач і пособник створюють своїми діями реальну можливість виникнення суспільно небезпечного явища. Причинний зв'язок між їх діяннями та наслідком опосередкований волею і свідомістю виконавця, тобто безпосереднього заподіювача цього злочинного наслідку. Дії виконавця перетворюють цю можливість у дійсність. Авторка узагальнює аргументи на користь теорії винної причинності (С. 249-250).

Третій розділ розкриває соціально-психологічні закономірності спільної злочинної діяльності. Авторкою обґрунтована необхідність спеціального наукового дослідження натовпу, що вчиняє кримінальні правопорушення, який є недостатньо вивченим на сучасному етапі ні як кримінально-правова, ні як кримінологічна категорія. Справедливо зауважується, що сьогодні лише соціально-психологічна наука містить глибокі розробки цього феномену. Обґрунтована *необхідність диференціації відповідальності організаторів* (лідерів) та *учасників колективних злочинів на кшталт масових заворушень* (злочинних дій, вчинюваних натовпом) (С. 287). Лідери є найбільш небезпечними серед інших учасників, адже здійснюють на них значний психологічний вплив. Засобами психологічного впливу на спільну активність осіб визначено зараження, навіювання, переконування і наслідування.

Четвертий розділ присвячено проблемі диференціації відповідальності співучасників злочину та доцільності введення у кримінальний закон нових видів співучасті. Зокрема, слід погодитись із О.О. Квашею у тому, що *ініціатор* – це не окремий вид співучасника, а додаткова характеристика виконавця, підбурювача чи організатора, яка свідчить про підвищену суспільну небезпеч-

ність особи (С. 402). Обґрунтована недоцільність додаткової характеристики співучасників поняттям реального типу ініціатора злочину, тобто такого, хто першим розпочинає втілення ідеї вчинити злочин. Якщо особа першою розпочинає вчинення злочину, це не означає автоматично, що вона прагне залучити інших до спільного вчинення злочину. Якщо такі дії не супроводжуються вербальними, або здійсненими іншим чином, закликами до сторонніх осіб приєднуватися до злочину, то така особа не може бути визнана ініціатором злочину.

Оскільки посередництво у хабарництві є особливим різновидом спільного вчинення злочину, яке повною мірою не охоплюється законодавчо визначеними видами співучасників, запропоновані зміни у напрямку диференціації кримінальної відповідальності пособників і посередників у вчиненні злочину (С. 454).

П'ятий розділ присвячено проблемі розмежування форм співучасті у злочині. Авторкою вдосконалено законодавче поняття організованої групи. Також заслуговує на схвалення узагальнення авторкою аргументів щодо підвищеної суспільної небезпечності розподілу ролей при вчиненні групового злочину та щодо помилковості тлумачення змісту кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб» в Особливій частині КК України виключно як співвиконавства (С. 486-490).

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що монографія О.О.Кваші відповідає всім вимогам, що пред'являються до наукових робіт даного виду. Представлена робота має беззаперечні позитиви: детальний огляд попередніх досліджень співучасті у злочині, узгоджене поєднання різних методів пізнання, звернення до досягнень інших галузей права та даних суспільних наук (філософії, лінгвістики, психології, соціальної психології), наведення прикладів із судової практики для підтвердження узагальнених теоретичних висновків. Стиль викладу наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує легкість та доступність їхнього сприйняття, не втрачаючи при цьому загальний високий науковий рівень монографії.

Монографія О.О. Кваші містить ряд важливих наукових висновків, отриманих вперше, або які розвивають наявні наукові розробки, також авторкою аргументовано пропозиції та рекомендації для правотворчої діяльності, які є внеском у вдосконалення кримінально-правової протидії груповим та організованим формам співучасті.

Монографія розрахована на науковців-правників, викладачів, аспірантів та студентів юридичних вищих навчальних закладів, а також працівників правоохоронних та судових органів.

*Перший проректор ВНЗ
«Національна академія управління»,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України*

В.К. Матвійчук